

PAPER DETAILS

TITLE: Medeniyet Kavrami ve Türk Toplumuna Giris

AUTHORS: Tuncer BAYKARA

PAGES: 1-14

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/58242>

" Medeniyet" aynı kökten gelen " medenileşmek" ve "medenî " gibi kelimelerle beraber, türkçemizin önemli kültür sözcüklerindendir. Son yıllarda bu kelime yerine " uygarlık" teklif edilmiş ve kullanılmaya başlanmış olmakla beraber, gerek "uygarlık" gerekse " uygar" ve " uygarlaşmak" çağrışım yaptıracak yaygınlığa henüz kavuşamamışlardır.

" Medeniyet" kelime olarak aynen arapçadan alınmış değildir. Kökü arapça m.d.n. olmakla beraber, arapça sözlükler "medeniyet" diye bir kelimeden söz etmiyorlar. Aşağıda detaylı olarak görüleceği gibi, 1840'lardan önce zaten "medeniyet" diye türkçe bir kelime, 1760'lardan önce ise, batı dillerinde de bir karşılığı yoktu. Şüphesiz insanlığın yarattığı maddi ve manevî değerleri, bilgileri ve tekniği ifade eden kelimeler vardır. Meselâ El-Birunî (ölm.1040) "m.d.n." kökünden gelen ve aşağı yukarı kastedilen anlamda arapça "temeddün"ü kullanmıştır.

1. Medeniyet = " civilisation "

" Medeniyet" in kelime olarak XIX.yüzyılın ilk çeyreğinden önce Türk toplumunda bilinmemesi olağan sayılmalıdır. Türkçesinin tam karşılığı olarak bilinen "civilisation" kelimesi de yenidir. Gerek fransızca gerekse ingilizce "civilisation", ancak XVIII. yüzyılda, onun da ikinci yarısında görülür. Kelime Fransızcada XVIII. yüzyılda veya kesin bir tarih vermek gerekirse 1756' larda görülmüştür. Batı Avrupa' da , özellikle XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra bilgi ve tekniğin birlikte gelişmesi ile yeni bir hayat düzeni oluşum halinde idi. Oradaki toplum, hayatın hem maddî refahını geliştiriyor, hem insanlar arası manevî ilişkileri mükemmelleştiriyordu. Özellikle Fransa'da, XVIII. yüzyılın ilkyarısından itibaren görülen yenilikler, ihtilâli de hazırlıyordu. İşte bu yüzyılın ortalarında, Avrupa'nın bu yeni oluşumunu ifade için latince " civitas" = şehre ait' den gelen bu kelime türetilmiştir.

İlk olarak Fransa'da görülen yeni mefhumun, İngilizceye girmesi, birkaç yıl daha geç olmuştur. Aynı " civitas " kökünden gelen " to civilize" fiilinden türetilen "civilization" , XVIII. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bu dilde görülmektedir. Kelimeden ilk olarak sözünü ettiğimiz anlamda bahseden Boswell olup, 1772' de "Barbarity " nin zıttı olarak ünlü İngiliz sözlük yazarı S.Jhonson'a teklif etmiştir. Ancak Dr. Jhonson bunu kabul etmemiş, bu anlamda aynı kökten "civility" yi yeterli görmüştür. " Civilization " kelimesi 1775' den itibaren bazı İngilizce sözlüklere girmiştir. Halk arasındaki etkinliğini ise, XIX. yüzyıl başlarından itibaren arttırmış, dünya' nın öteki yöreleri ile ilişkilerde önemli bir unsur olmuştur.

Almanlar bu mefhumu, dolayısıyla kelimeyi bu dönemde almamış olup, bu dilde, " civitas " kökünden gelen kelime pek yaygın değildir. " Civilisation " un anlamı genellikle " kültür " ün içinde yaşatılmaktadır ki , bu özellik ayrı bir görüşün ifadesidir.

II. Batıda, özellikle Fransa 'da medeniyet / civilisation' un halkın yaşayışına girmesi, onun kültüründe temelli olarak yer etmesi XIX. yüzyıl başlarından itibaren gerçekleşmiştir. Bu konuda bir misal vermek gerekirse, çağının ünlü coğrafyacısı Malte, Brun' ün (1775-1826) yazdıkları dikkate değerdir. Bu kişi, **Precis de Géographie Générale** adlı eserinin " Theori général de la Géographie" den bahseden ikinci cildinde (Paris,1812), milletlerin (coğrafya,hayat tarzı, âdet,kanunlar v.s. gibi). birçok özelliklerini gözönüne alarak onları üç büyük gruba ayırıyor : 1- vahşiler (sauvages), 2-barbarlar (yarı medeniler), 3- medeniler,

Avrupa' nın cihan tarihindeki yerini açıkça kavrayan, gelecekteki büyük payını da belirten Malte-Brun, bu ayrımı sonunda üç büyük grubu şu yekilde tanımlamaktadır:

1) Vahşi kavimlerde düzenli askerlik yoktur; eli silah tutan herkes savaşa gider. Düşüncelerini şekillerle ifâde demek olan yazıyı bilmezler; sadece duyuları ile bilirler; bize gülünç gelen şekilde süslenir. Yetiştirdikleri biraz tarla ürünü, balıkçılık ve avcılık ile sınırlıdır. Bunun yanında kimi zaman çok güzel , zarif, hatta kullanışlı eşya da yaparlar.

2) Barbar veya yarı medenilerle yazının yanında belirli kurallar da yerleşmiştir. Gösterişli ve merâsimli bir din, daha belirli bir askerî sistemle vahşilikten uzaklaşmışlardır. Fakat bilgileri, tutarsız gözlemlerin düzensiz bir yığını olmaktan ileri geçmez. Sanatları alelâde, dış siyasetleri de, sınırlarının savunulması veya gâyesiz bir istiladır. Genellikle medeniyetin ilerlemesinde yavaşve belirsiz bir gelişme gösterirler; bu alanda kendi varlıklarını korumak dışında bir fikirleri de yoktur.

3) Medenî bir kavim ise bilgilerini bilimler halinde düzenlemiştir.Mekanik sanatlar kadar, güzel sanatlar da yücelmişlerdir; hislerinin ifadesi için edebiyat türlerini yaratmışlardır; hukuk, siyaset ve savaş konularında belirli fikirlere varılmış, sadece şimdiki zaman değil, gelecek yüzyıllar da düşünülmüştür; dinler batıl itikatlardan arınmış, ahlâki temele dayandırılmıştır. İnsanların doğuştan ve temelden gelen hakları olduğunu kabul eden, barış zamanlarında diğer milletlere dost olarak bakan, hatta savaş sırasında silahsız insanların haklarına saygı gösteren milletler " medeni " dirler.

Malte-Brun'daki bu sınıflama çağının özelliğini aksettirse gerektir. Medenî olmak için sözünü ettiği şartların sadece Avrupa' da mevcut olduğunu da gösteriyor,dünyanın öteki köşelerinin kendilerini beklediğini, açık-seçik yazıyordu.

XIX. yüzyılın bir diğer ünlü coğrafyacısı Adrien Balbi (1782-1848), Malte Brun' un bu ayrımını tenkit etmektedir. Balbi, yeryüzündeki milletlerin çeşitli yönlerden sınıflandırılmaya çalışıldığını belirtir. En başta gelen renk esasına dayalı ırk (beyaz, siyah, sarı ve kırmızı) ve gıdalarına göre (insan, balık, meyve, çekirge.... yiyecekler) yapılan sınıflandırmalar olup, yetersizdirler. Bir başka sınıflandırma, **dağ veya ova kavimleri** şeklindedir. Keza **göçebeler, avcılar, ziraatçılar, tüccar milletler, imâlatçılar, gemiciler** şeklinde de ayırım yapılıyor. Balbi bu

sınıflandırmalar gibi, Malte-Brun' un yukarıda sözünü ettiğimiz milletleri üçe bölen ayırımını da tenkit etmiştir. **Milletlerin sosyal durumuna göre yapılacak böyle bir sınıflandırma çok güç hatta imkansızdır.** " Uzun süredir bazı kıstaslar coğrafyacı ve tarihçilerin kafasını kurcalamışsa da, hiçbir bilgin, peşin hükümlerden kurtulup şu andaki etnografik bilgilere göre böyle bir ayırım tablosu ortaya çıkaramamıştır " der.

Balbi'nin tenkidleri, doğrudan "medeniyet" le ilgili hususları da içermektedir. Bunlar arasında özellikle "medeniyet" e verilen anlam bizi yanlış hükümlere götürür. Bu yanıltan mümkün mertbe sakınmak bütün bunlar çeşitlenmeye ve derecelenmeye elverişli olup, bir araya geldiklerinde her kavmi belirleyen özelliklerin de sonsuz değişmesi gerekeceği ortaya çıkar. Medeniyetin dereceleri ve farklı şekilleri olduktan başka, barbarlıkla medeniyeti ayıran sınır kesinlikle belirlenmemiştir. A.Balbi, toplumları kesinkes ayırma yerine her milletin medeniyet âleminde ,belirli bir yer işgal ettiği kanaatinde dir.

Burada sözü geçen iki coğrafyacidan Malte-Brun'dan içinde naklettiğimiz düşünce XIX. yüzyıl Avrupasına hakim olmuştur. Diğer taraftan zaten bu yıllardadır ki, sonradan bir ara Fransa Başbakanı da olan F.P.G. Guizot, 1828' de bu konuda ilk eser olan **Histoire dela Civilisation de l'Europe** ' u yayınlamıştır. İki yıl sonra da Avrupa' nın önde gelen milleti Fransa'nın medeniyet tarihini, **Histoire de la Civilisation en France** ' ı neşretti (Paris 1830). Artık Avrupa'daki en önemli kelimelerden birisi "civilisation = medeniyet" dir. Hem sadece Avrupa için değil, dünya toplumları için de etkili ve önemlidir.

XIX. yüzyıl başlarında Avrupa, gerçekten de pek büyük gelişme ve oluşumlara sahne oluyordu. İhtilâlin beşiği Fransa'nın orduları, bütün Avrupa'ya hâkim gibiydi; aynı Avrupa'nın , aynı Greko-Lâtin kökenli kültürünün insanı olan İngilizler de denizlerde hakimdiler. 1812 ' lerde henüz Avrupa'daki kavga sona ermeden Avrupa'nın özelliğini kavrayan Malte-Brun, şöyle demektedir :

" Avrupa'nın Asya, Amerika,hatta Afrika gibi büyük kütlesi yoktur; Nil veya Amazon gibi geniş vadimiz, Himalayalar gibi silsilemiz, Okyanusyadaki gibi adalarımız da yok. Avrupa' da ne ziraatın kökeni, ne altın-gümüş gibi madenler var. Pek az tabii varlığımız bulunuyor ve çokları dışardan geliyor. Ama insan zekâsı sayesinde ki sadece orman ve demir madeniyle süslü bu kıta değişmiş, insanlığın merkezi ve kâinatın düzenleyicisi olmuştur. Avrupa dünyanın hemen her yerinde kendini gösteriyor. Bir kıta ancak kolonilerimizle meskûndur ; Kuzey Afrika, çöller, ekvator yani Afrika, bizim faal girişimlerimizden kaçamıyorlar. Okyanusya sanat ve kanunlarımızı çağırırız benziyor. Asya'nın muazzam kütlesi fetihlerimizle tamamen çiğnenmiştir ,yakında İngiliz Hindistan'ı ile Rus Asyası birbirine temas edecektir. Büyük lâkin güçsüz Çin İmparatorluğu kaçsa bile, etkimize direnemiyecektir. Okyanus tamamen Avrupalıların elindedir: dünyanın öteki köşelerinin nisbeten en ileri milletleri kıyılarından uzaklaşmaya cesaret edemezlerken, cesur gemicilerimiz coğrafyacılarımızın çalışıp çizdikleri deniz yollarında bir kutuptan ötekine yollar

açıyorlar. Sadece tabiatın en korkunç güçlerini irâdemize tabi etmekle kalmıyoruz; karaların yıldırımları artık savaşçılarımızın ellerindedir; göğünküler de bilginlerimizin ayaklarına zincirlenip düşmüştür. Hatta gökyüzünü fethini deniyoruz ve bulutlar, artık denizin dalgaları gibi ayaklarımızın altındadır ”.

Görülüyorki Avrupa, Malte-Brun'un belirttiği bu büyük oluşumun ve atılımın şuurundadır. Dünyaya nizam vermek, düzenini sağlamanın kendi elinde olduğuna inanmıştır. Avrupa' nın bu büyük grururu, zaten " Batı Medeniyeti " dediğimiz oluşumun da en önemli unsurlarından biridir. K. Jaspers'in belirttiği ve Z.V. Togan' ın naklettiğine göre " Batı, eşine rastlanmayacak bir açıklık ve kesinlikle dünyaya düzen verme vazifesinin bilincindedir. "

Etkisini 1950'lere hatta kısmen değişmiş olarak günümüze kadar sürdüren bu evrensel gâye , bir başka deyişle " vazife-i temdin" yâni " dünyayı medenileştirme görevi " XIX. yüzyılda, hatta çağımızda, Avrupanın dünyanın diğer yörelerinde giriştiği savaşların en büyük gerekçesidir." Avrupa kolonileri, Amerika'da Kızılderililerin üzerine bunun için gidiyorlardı. Afrika içlerine, yerlilere medeniyet götürmek için yürüyorlardı. Asya'ya da " medeniyet " i götüreceklerdi. Bu faaliyetin sahipleri sadece İngiltere, Fransa değil, aynı zamanda Rusya'dır, Hollanda 'dır. Ruslar XIX.yüzyıl ortalarında Kafkasya'yı "medenileştirmek" için ordularını harekete geçirmişlerdi. Gerçi F. De Beaujour'a göre Rusların, başka milletleri medenileştirmeyi düşünecekleri yerde, kendilerinin medenileşmeye ihtiyacı vardı. Ama Ruslar, I. Cihan Harbinde bile Anadolu içlerine yürürken Türklere "Biz toprak istemiyoruz; bir İnsanlık İçin bu hareketi yaptık,fabrika getireceğiz, memleketinizi imar edeceğiz ve siz müreffeh ve mesut yaşayacaksınız " diye söylüyorlardı.

XIX. yüzyılın Avrupası insanlarına bu gâyeyi vermişti. Kendi ülkeleri, en basit coğrafya kitaplarında bile, " ileri medeniyet diyârı " olarak tanımlanır. 1857' de basılan bir okul kitabında şöyle denilmektedir :

" Medeniyet Avrupa' da çok ilerlemiş ve nezâket (politess) özellikle Fransa, İngiltere, Almanya, İtalya ve Danimarka' da büyük gelişme göstermiştir ; fakat genellikle moda, adet ve toplum kurallarına şekil veren Fransa 'dır. Türkler, şüphesiz dinleri ve uzun zamandır üzerlerine hakim olan despotizm sebebiyle bu cihanşümûl medeniyete yabancı kalmışlardır. Bununla beraber diğer Avrupa milletlerinin giyim ve adetlerini benimsemeye başladılar.

Asya'da Japon, Çinli, İranlı, Türkler, Hintli , Siyamlı ve Annamlılara Asya'nın en medenileri olarak bakılır. Gerçekten de hükümetleri, kanunları, okulları ve bazı düzenli kurumları vardır; fakat peşin hükümleriyle kaba bir dini inançla bağlı kalarak sanat ve bilimlerimizi küçümseyip Avrupa medeniyetinden her zaman uzak kalmışlardır".

Buradan şu netice çıkmaktadır; Avrupa, bütün Asya'da " medenî " hiçbir millet kabul etmemektedir. Gerçekten de gerek Malte-Brun, gerekse diğer coğrafyacı ve siyasetçilerin eserlerinde Türk ülkesi dahil, hiçbir yer " medenî " değildir. Türk

ülkesi , genellikle " yarı medenî " bir ülke görülmektedir. İşte bu düşünceyle dolu bir İngiliz , (M.Sykes) 1900 yıllarında Doğu Beyazıd'dan Iğdır'a giderken , o zamanki Türk-Rus sınırını aşp, Rus topraklarına girince " medeniyet " e girdiğinden söz etmektedir. Ancak aynı kişi, türk topraklarında kat kat fazla insanlığın olduğunu belirterek bu çelişkiye dikkati çeker. Zaten XX. yüzyılda, Avrupa'nın " civilisation " anlayışı değişmeye başlayacaktır.

III. Türklerin Avrupa'da etkili olmaya başlayan, gelişen yeni kavramı, henüz türkçesi varolmayan " civiisation " u bilmeleri ve tepkileri konusunda pek az işaret vardır. Türkler ilk olarak, 1801 ve 1807 yıllarında İngiltere ve Fransa arasındaki savaşta olup bitenlere dikkat etmişlerdi. Turner' in naklettiğine göre Türkler bu savaş sırasında şöyle derlermiş : " savaşta oldukları halde, şu köpeklerdeki nezakete (civil) bakın; bizim savaşlar hayli farklı, fakat görüyorsunuz, bir köpek diğerine daima dost ". Şüphesiz burada sözü geçen " nezâket " iki tarafın da silahsız halka iyi davranması, abluka ilân ettikleri halde, bazı konularda birbirlerine yardımcı olmaları olsa gerektir.

Türklerin " civilisation " kelimesi ile şimdilik bilinen ikinci temasları, İzmir'de gerçekleşti. Eskiden beri Avrupa ile yakın ticarî ilişkisi bulunan İzmir'de 1830 yılında özellikle Frenk tacirlerinin bulunduğu yerde açılan bir kahvehanenin ismi " a la civilisation " idi. Fakat asıl Türk aydınlarının ve özellikle siyâsilerinin bu terimden haberdar olmaları, Türk ülkesinin hayli tehlikeli günler geçirdiği yıllarda oldu : 1834. Bu yılda Paris'e gönderilmiş olan Amedçi Mustafa Reşit Efendi (sonraları Paşa) gönderdiği yazılarda yenibir kelime kullanır : **Sivilizasyon**. Bunun Türkçesi çağında mevcut olmadığından fransızcası aynen kullanılıyordu.

Burada Türk ülkesini 1834'e getiren olayları kısaca görmek gerekir : XIX.yüzyıl başlarından itibaren Avrupa'yı bu yeni kavram sardığı sırada, Türk ülkesi, yüzyıllardır kendisini mutlu yaşatan değerlerin bozuşmaya başladığı bir dönemi yaşıyordu. İstanbul 1807 ve 1808 yıllarında ihtilâller diyârı idi. Kabakçı Mustafa'nın etkili olduğu ayaklanma ile (25-29 Mayıs 1807) III. Selim'in yerine IV. Mustafa geçmiş , 28-29 Temmuz 1808'de Alemdar Mustafa Paşa'nın hareketinde, III. Selim öldürülünce IV. Mustafa'nın yerine kardeşi II. Mahmud padişah olmuştu. Son olarak Bayraktar / Alemdar'a karşı Yeniçerilerin yönelttiği ayaklanma sonunda (15-17 Kasım 1808), Alemdar Mustafa Paşa'dan başka IV. Mustafa da öldürülünce II. Mahmud, kesinlikle Osmanlı tahtında kalmıştı. Çünkü Osmanlı hanedanında yerine geçirilecek başka bir şehzâde yoktur.

Böyle ihtilâller içinde başa geçen II. Mahmud, Derebeylerin nüfuzlarını kırarak merkezî gücü kuvvetlendirmişti. 1821 başlarında Türk ülkesindeki Yunanlılar devlete karşı isyan ettiler. II. Mahmud derhal bu isyanın bastırılmasına girişti. ; Yunanlılarla Türkler arasında hayli sert bir mücadeleler oldu. Ancak olup bitenler, Avrupa'ya değişik yansiyordu. Yunanlılar hristiyan üstelik, ünlü antik Yunanı yaranların çocukları olduklarında Türkler kötüleniyordu. Türk kuvvetleri bu isyanı kısa zamanda bastıramayınca Yunan direnmesinin devamı, Avrupa'da, bunlara muhtariyet verilmesi fikrini doğurdu. Mısır'da büyük bir güç haline gelen M.Ali Paşa'nın

eliyle isyan bastırılmış ise de, İngiltere, Fransa ve Rusya, 6 Temmuz 1827' de bu ülkenin Osmanlı idaresinde muhtar bir prenslik olmasına karar verdiler. Türk Hükümeti bunu kabul etmeyince 20 Ekim 1827 Navarinde Osmanlı donanması yakıldı. 1828 sonlarında M. Ali' nin kuvvetleri de çekilip Mora'yı Fransızlar işgal etmesine rağmen II.Mahmud, Avrupalıların teklifini yine kabul etmeyince Ruslar savaş açtılar. 1828-29 yıllarındaki savaşlarda 1826' da Yeniçeri Ocağı kaldırıldığından Türkiye büyük kayıplara uğradı. Neticede 14 Ağustos 1829 Edirne anlaşması ile Yunanistan kuruldu; bir kısım Türk toprakları Rus idâresine geçti. Aynı yılda Fransa,Cezayir'i işgâle başladı; Fransa kendi halkına Cezayir' e " civilisation " götürüp onları " barbar " ıktan kurtarmak için savaştığını ilân ediyordu.

Osmanlı ülkesinde " Civilisation " gereklerinden olarak yorumlanabilecek değişimlere, 1826 dan itibaren başladı. Geleneksel **Mehter** ' in lağvedilip, İtalyan Donizetti idâresinde yeni bir askerî mızika kurulması ilk görünüşlerden birisidir. Yeni askerî düzen ile birlikte, giyimdeki değişimler de etkili olmaya başlamıştır :

II. Mahmud asıl büyük buhranı, 1831' den sonra geçirdi. Mehmed Ali Paşa Fransa ile sıkı işbirliği yaparak Mısır'da büyük reformlara girişmiş, " civilisation " un meyvelerinden istifade etmişti. M.Ali Paşa Mora'dan ayrılmaya mecbur edilince, Suriye'yi istemiş, neticede Osmanlı merkezî idâresi ile düşman duruma gelmişti. Oğlu İbrahim Paşa kumandasındaki kuvvetleri 16 Haziran 1832 'de Şam' ı almış, 8 ve 29 Temmuz' da arka arkaya iki Osmanlı ordusunu yenmişti. II. Mahmud Sadrazam Reşid Paşa' yı bir yeni ordu ile göndermiş, fakat bu kuvvet de 21 Aralık 1832' de Konya yakınlarında yenilerek dağılmıştı. Böylece İstanbul' a giden yollar açılmış, Yeniçeriliğin kaldırılması, Bektaşilerin kötülenmesi yüzünden II. Mahmud'a kırılgan olan Anadolu halkı, Mısır kuvvetlerini kısmen sevinerek karşılamışlardı. Hemen bütün Anadolu'ya hâkim olan İbrahim Paşa'nın 1833 başlarında İstanbul'a yürüyüp II.Mahmud'u tahtından indirmesi an meselesi haline gelmişti.

1832 sonlarında Mısır kuvvetleri Anadolu'ya girince Padişah derhal İngiltere'den yardım istemiş ise de kabul edilmemişti. İbrahim Paşa'nın Konya Savaşını da kazanmasıyla II. Mahmud, bu defa Rusya'nın yardım teklifini kabul etti; bir yandan da M. Ali ile anlaşmak üzere harekete geçti. Bir Rus donanması 20 Şubatta Boğaz'a asker çıkardı ; İngiliz ve Fransız donanması da İzmir önlerine geldiler. II. Mahmud Torosların ötesini, Mehmed Ali Paşa' ya terketti (6 Mayıs 1833). Mısır kuvvetlerinin Anadolu'yu terkettikleri haberi 6 Temmuz'da gelince, 8 Temmuz'da II.Mahmud, Ruslarla Hünkâr İskelesi anlaşmasını imzaladı ve 10 Temmuz'da Rus donanması İstanbul'dan ayrıldı.

II. Mahmud, kendi hükümranlığı, için son derece haysiyet kırıcı olan bu olayların sonunda, büyük fikir değişmesi geçirdi. Bu büyük tehlikeden de kendisini,hristiyan devletler özellikle Rusya ile İngiltere Fransa kurtarmış bulunuyordu. Ülke perişan, hazine boş, hepsinden önemlisi Türk ülkesinin bir kısmının üzerinden hakimiyeti gitmişti. Bunun bir çaresi bulunmalıydı. Bu çareyi kendi başına bulacak güç kalmamıştı; ancak Avrupa'dan yardım alınarak yapılabilirdi.

II.Mahmud, birçok konularda yetersiz olduğu açıkça belli olan Osmanlı devletinin yapısını zaten yenilemeğe başlamıştı. Türk kuvvetlerinin Yunanistan' da başarılı olmaması, Rusya karşısında ve hele hele Mısır karşısındaki yenilgileri , Türk devlet adamlarının da dikkatinden kaçmamıştı. Bir şeyler yapmak gerekiyordu; eskiler de yapmaya çalışmışlardı ama, demek yetmemişti. Bunun yanında, Mehmed Ali' nin tekrar Mısır' a itilmesi gerekiyordu. Bunu kendimiz yapacak halde değildik; tek çare, yine Avrupa'nın desteği idi.

II. Mahmud 1834' den itibaren Osmanlı siyasetini anlatıp destek arayabilen Avrupa merkezlerine elçiler gönderdi (Paris,Londra ve Viyana'ya). İşte Paris'e gönderilen elçi, Kütahya'da İbrahim Paşa ile anlaşılan Türk heyetin de de bulunan Mustafa Reşid Efendi idi. O Paris'e varır varmaz oradaki durumu bildiren yazılar göndermeye başladı. İşte bu yazılarda Mustafa Reşid Efendi, **sivilizasyon** diye bir kelime kullanır. Bu kelimenin ait olduğu kavram, o dönem Avrupası, özellikle Fransa'da çok etkili idi.

Meselâ Mehmet Ali Paşa, bu yıllarda Fransa genel efkârında , kendisinin "sivilizasyon"u tatbik ettiğini, Osmanlıların bundan dolayı kendisine düşman oldukları yolunda propoganda yapıyordu. Çünkü Mısır'da asıl ilgilenen devlet Fransa olup, oraya teknik adamlar ve subaylar göndermişti. Mehmet Ali Paşa , Fransa'nın "civilisation" adına Cezayir'i istilâsı karşısında da Fransa'ya hak veriyordu.

Mustafa Reşid'in yazısı uzun yıllar devlet arşivlerinde kalmış olmakla berâber, demek ki mefhum türkçemize 1834 yıllarında " sivilizasyon " diye girmiş bulunmaktadır. " Sivilizasyon " ne demekti ? Ve Mustafa Reşid Efendi bunu kullanırken, neyi belirtmek istemişti ? Günümüzdeki anlam ile meseleye yaklaşabiliriz. Ancak burada konuyu bir başka açıdan, bu devirdeki anlamı ile ele almak gerekmektedir. Kelimenin Fransızca veya İngilizce aslının o yıllara ait Fransızca-Türkçe sözlüklerdeki anlamı, bize değişik bilgiler veriyor.

G.Rhasis'e göre (1828) " civilisation ", " ünsiyet, tezhîb-i ahlâk " dir. "civiliser " fiili " ahlâkı tezhîb etmek " ve " kabil-i ünsiyet etmek, milel-i mûnise adâdına konmak " anlamında olup , " civilisé " de " Munis " dir.

T. -X. Bianchi ' nin sözlüğünün ilk baskısında (1831) " civilisation ", "edeb ve erkân öğretmeklik, te'nîs , insaniyet " ; " civiliser " fiili de " edeb öğretmek" anlamlarında kullanılmıştır.

A. Handjéri 'nin üç doğu diline ait sözlüğünde (1840) " civilisation " : état de ce qui est civilisé " = " zarîflenme " olarak karşılanmıştır. " Civiliser " "zarîflemek" olup, " Le commerce des Grecs a civilisé les barbares " cümlecîği "ümî ve cahil olan akvamın Millet-i Yunan ile ticareti tezhîb-i ahlâklarına vesile olmuştur " şeklinde türkçeleştirilmiştir. " Les peuples civilisés ", " mühezzib ül-ahlâk olan ümem ve akvam ", " nezâket-i ahlâk ile me'lûf olmuş milletler" diye çevrilmiştir.

T. -X. Bianchi ' nin sözlüğünün daha geniş olan ikinci baskısında (1843),

o da A. Handjéri gibi "académi" sözlüğünün altıncı baskısını takip ederek anlam ve misâl veriyor. "Civilisation" un "action de civiliser" olarak anlamı "teedib, tehzib, te'dib-i ahlak" "état de ve qui est civilisé" olarak ise "ünsiyet, hizb ül-ahlâk, insaniyet ve modeniyet, temeddun" anlamları sayılıyor. "Civiliser" yâni "rendre sociable, civil" de "edeb öğretmek, tehsib-i ahlak etmek" demektir. "Civilisé" "edebî", "Civilité" de "zarıflık, çeşnebilik; zarafet, ikram, mûlatefet" dir. "Medeniyyet" kelimesini, biraz değışik okunmuş olmakla beraber ilk olarak bu sözlükte görmekteyiz.

Daha yeni bir neslin insanı olan (1823) **Nasif Mallouf** un sözlüklerinde açık ve kısa tanımlar vardır. Sözlüğün İzmir baskısında (1849) "civilisation" bulunmayıp, "civil" "edebî, çeşnebi", "civilité" de "çeşnebilik, zarafet" diye alınmıştır. Paris'te yapılan ikinci baskısında ise, (1856), "civilisation" a "sivilizasyon, medeniyyet" diye türkçe karşılık verilmiştir.

J.W.Redhouse 'un İngilizce-Türkçe sözlüğünün ikinci baskısında (1877), "civilization" ın iki anlamı ayırd edilmektedir :İlkine göre "medeniyyet: terbiye : terbiye-i medeniye : tehzib-i ahlak ve tervic-i ulûm ve fûnun ; içtima-ı kemâlât-ı edebiye ve ilmiye". İkinci anlamı "vahşilik halinden çıkarıp terbiye ve medeniyyet yoluna dahil etmeklik" dir. "Civilize" fiili de "terbiye etmek, vahşilik halinden çıkarıp ilm u amel ve âdâbca istikmal etmek" olarak karşılıyor.

Şemseddin Sami 'nin sözlüklerine göre "civilisation" "medeniyyete iysal, temdîn" in yanında "medeniyyet; hazariyyet", demektir.

Türkçeyi esas alan sözlüklere gelince :

T. X. Bianchi-J. D. Kleffer 'in Türkçe'den Fransızca'ya sözlüğünde (1850) bilinen anlamında "medeniyyet" kelimesi bulunmamaktadır.

J.W.Redhouse 'un sözlüğünün Türkçe-İngilizce kısmında (1857), "medenî" veya "medeniyye" nin karşılığı olarak "living in a town or towns; civilized, not nomade" denmektedir. "Medeniyyet" ise "civilized or town life, or the abstract quality or living in towns" diye tanımlanıyor.

"İlâveli müntehab lugat-i Osmanî'ye" göre (II. cilt, 1874) "medeniyyet" "şehrîlik, şehrî olmak" anlamındadır.

Türkçe sözlüklerin en dikkati çekenlerinden Şemseddin Sami 'nin "Kâmus-ı Türkî" sine göre "Medeniyyet", "ulum ve fûnun ve sanayi ve ticaretin semerâtından bihak istifâde ile "hüsn-i halde ve refah ve asayişte yaşayış, hazariyyet, terakki" demektir.

Hüseyin Kâzım Kadri'nin Türk Lugatı'nda (1945), "Medeniyyet" "meden" kökünden getirilmektedir. "Meden", "şehre gelmek, bir yerde iskân etmek" anlamındadır. "Medeniyyet" de "medenîlik, şehrîlik; maişet-i medeniye : ilmin, sanayiinin ve içtimai tekamüllerin sâik olduğu tarz-ı hayat ve maişet". Aynı kökten gelen ve yer yer kullanılan diğer kelimelerden "temeddün", "medeni olmak, ilimde, sanayide

tekâmül etmek ", "temdîn " " medeni etmek, terbiye etmek ", " mütemeddin " "medeniyetle muttasıf olan " anlamlarındadır.

Netice olarak "Medeniyet " kelimesi, türkçemizde ilk olarak 1840 yıllarında görülmüştür. Kelimenin mefhumu dışardan gelmekle beraber, Tanzimat çağının insanı, bu yeni mefhumu,yeni bir kelime türetmiştir. Bianchi' de " Medeniyet " okunabilecek şekilde kaydedilmekle beraber, kısa zamanda aslî şeklini, yani " medeniyet " i almış olmalıdır. Bunun yanında, kelimenin Fransızcası da, Türkçemize girmiş, varlığını büyük ölçüde 1855' lere kadar sürdürmüştür. Bilindiği gibi "sivilizasyon " günümüzde de yer yer kullanılmaktadır.

" Civilisation" un türkçe karşılığı verilirken, 1850 ' den önceleri daha çok manevî unsurlara, insanlararası iyi ilişkilere bağlı anlamları üstün görülmektedir. Ancak " medeniyet " in bu anlamı yanında, XIX. yüzyılda gelişen tekniğin imkânlarından da faydalanmak özelliğini de belirtmek gerekir. Türkçemizde sonraları daha çok bu yönü ağırlık kazanmış, " Medeniyet " sadece insanlararası ilişkilerin güzellik ve mükemmelliğini değil, teknik gelişmelerin de insan hizmetinde en iyi kullanılması durumunu ve bu halde olan toplumların düzeyini ifâde etmiştir. Bu yönü ile " Medeniyet " kelimesi, XIX. yüzyılın özellikle ikinci yarısında Türkler için füsunlu ve esrarlı bir güzelliğe sahiptir. Ama bu kavramın özellikleri yani nelerin " medeniyet " in içinde olduğu açık-seçik ortaya konmamıştır.

IV. 1834 yılında Paris elçisi Mustafa Reşid Efendi' nin bildirdiğine göre " sivilizasyon " çok rağbet gören bir usul olup, " terbiye-i nâs ve icra-yı nizâmat " demekle tarif olunabilir. O, meselâ Üsküdar-İzmit posta yolunu ve postahaneler inşaatını da "sivilizasyon " girişimlerinden saymaktadır. Yine Fransız dostlarının İstanbul sokaklarının düz ve evlerin taştan yapılmasını tavsiye ettiklerini bildirir.

Mustafa Reşid'in düşüncesi, Mehmed Ali Paşa' nın, Fransa 'da giriştiği propagandayı etkisiz kılmaktı. Zira, Mehmed Ali Paşa, önce de söylediğimiz gibi "sivilizasyon " usulüne tam olarak uyduğunu , ancak Osmanlı Devleti bu usulü hiç istemediğinden kendisine düşman olduğunu ileri sürüyordu. Oysa Mustafa Reşid Paşa Osmanlıların da artık " sivilizasyon" a rağbet ettiklerini, bu konuda Takvim-i Vekâyi ile ilân edilen bir çok işler yapıldığı Fransızlara da haber veriyordu.

II. Mahmud 'un 1834 ' lerden sonra giriştiği birçok faaliyetin altında bu tavsiyelerle paralellik bulmak mümkündür. Müslüman tebaasının tepkisini üzerine çeken,II. Mahmud, hristiyan tebaasına şirin görünmek yolundaydı. Hristiyan tebaasının hoşnutluğu , aynı zamanda Avrupa' nın " sivilizasyon " a dahil ülkelerinde de makbule geçecekti. Osmanlı ülkesinde kiliselerin tamirine girişilmesi hatta yenilerinin yapılmasına bu yıllarda başlandı.

II. Mahmud ıslahat girişimlerinde faal olarak devam etmiştir. Vezir-i azam'ın ismi Başvekil " olup, Maliye, Mülkiye, Dahiliye,ve Hariciye nezaaretleri, eski yüzyıllardır devam edegelen özelliklerini atıp, yenileştiriler. Kıyafetler değişiyor, bu arada zeybeklerin yüzyıllardır giydiği elbiseler bile " çağdışı " diye nitelenip yasaklandılar.

II. Mahmud, resimlerini devlet dairelerine büyük törenlerle astırıyordu. Bunlar "sivilizasyon" yolunda girifilen büyük ve önemli faaliyetler olarak kabul ediliyordu.

II. Mahmud' un bütün bu girişimlerini, bir başka reformcu, Mehmed Ali' nin oğlu İbrahim Paşa tenkid ediyordu. Bailey ' in belirttiği, N. Berkes' in de naklettiğine göre İbrahim Paşa şöyle demektedir : "Babıali, sivilizasyonu ters taraftan alıyor. Bir milleti kalkındırmanın yolu ona apolet ve dar pantolon giydirmek değildir. Kıyafet, topal bir insanı dımdık yapmaz. Kıyafetten başlayacakları yerde önce halkın kafasını aydınlatmak gerekirdi. Bize bakın : biz her çeşit okul açtık. Gençlerimizi Avrupa'ya gönderiyoruz. Biz de Türküz; fakat biz, bize yön verecek güçte olan uzmanların tavsiyelerini dinleriz."

Bu çağın " sivilizasyon " anlayışı hakkında Mustafa Reşidden başka iki şahsiyet de önemlidir :Mustafa Sami Efendi ve Sadık Rifat Paşa. Mustafa Sami'ye göre Avrupa'daki gelişmelerin başlıca sebebi müsbet bilimlerin ilerlemesidir. Bunun yanında din hürriyeti, eskiyle yeni arasında süreklilik olması ve okuryazarlığın genelleşmesi de önemlidir ; Sadık Rifat Paşa da, yaşama , mülkiyet, haysiyet gibi temel insan haklarının gerçekteşmesini, sivilizasyon gereği sayar. Sivilizasyonda keyfi yönetim olmayıp, adalet ve idare için belirli kaideler konulmuştur. S.Rifat Paşa ayrıca eğitim, ordu, memurlar konusunda da fikirlerini belirtir. Tanzimat' tan sonra bu paşa, girifilen hareketlerin birden değil, tedricen yapılması görüşünde olup, Mustafa Reşid Paşa ile aynı kanaatte değildi.

M. Reşid Paşa' nın 1838 ticaret anlaşmalarına önayak olması, başta İngiltere ile ilişkilerimizi geliştirmeye, bu devleti Mısır meselesinde Osmanlı tarafını kesinlikle tutmaya yönelikti. II. Mahmud, muhtemelen bu ticaret imtiyazını vermiş, ancak sosyal alanda kendi yetkilerini indirmeden, Mısır ordusuyla savaşı denemişti. Onun için ordusuna emir vermiş, fakat Nizib yakınlarındaki savaşı Osmanlı Ordusu yine kaybetmişti. (23-24 Haziran 1839). Bozgun haberi İstanbul'a gelmeden II. Mahmud ölmüş, henüz 16 yaşında oğlu Abdülmecid tahta geçmişti (1 Temmuz).

Türk devleti, kendi imkanlarını bir kere daha denemiş, lâkin başarı kazanamamıştı. İşte bu yıllarda, ön plana geçen " Hariciye Nezareti " nin genç nazırı Mustafa Reşid Paşa' nın teklifi geldi : " sivilizasyon " a doğru bir adım daha atarak Avrupa devletlerinin kesin desteğini sağlamak ve bu destekle Mısır meselesini halletmek Gerek genç Padişah, gerekse devrin diğer nüfuzlu devlet adamlarının (Husrev Paşa gibi) başvuracakları bir başka çare ufukta görünmüyordu. Böylece Mansurizade Mustafa Nuri Paşa'ya göre esas " can, mal ve namus emniyeti " olan "Tanzimat " ilân edildi : 1839. Tanzimat Osmanlı Devletinin "sivilizasyon" yolunda attığı en büyük adımlardan biriydi.

Mustafa Reşid Paşa' nın faaliyetlerinin Avrupa'ya " medeniyet " yapılanlar olarak aksetmesi, gerçekten de Batı genel efkârını kısmen Osmanlılar lehine döndürdü. Meselâ ünlü şair Lamartin de, Abdülmecid ' in " medeniyet " yolundaki çabalarını sevinçle karşılamaktadır. Dünyayı medenileştirme işine kesinlikle sahip çıkan Avrupa,

Osmanlı devletinde bu işin, silahlı istilâ olmaksızın gerçekleşmesini gözlüyordu. Batı, Osmanlı devlet adamlarının bu yoldaki çabalarına destek olmalı, onları himaye etmeliydi. Ama asıl gâye, biraz değişik gibi görünmektedir. 1 Mart 1854 'de yani Kırım Savaşı esnasında Lord Clerandon İngiltere' nin gayesinin " Türk ülkesindeki hristiyanların Türklerle eşit haklara sahip olmasını temin etmek, " hristiyan medeniyeti" nin bu ülkeyi teşhiz edip gelişme ve refah yolunu hazırlamak " olduğunu söylüyordu.

Türkiye'yi Kırım savaşında destekleyen, müttefik olan devletlerin isteği, ülkedeki hristiyanların müslümanlarla haklarını eşit kılmak idi. Bu da, Paris anlaşmasının hemen arifesindeki 1856 Islahat Fermanı ile bahşedildi. N. Berkes 'e göre " Tanzimat döneminin belki en büyük devlet adamı" olan Cevdet Paşa, bu Fermanın ilânı sırasındaki gözlemlerinde şunları işaret edler :

" Ferman okunur iken hazır olanlardan ekseri **asık suratlı** idi. Ancak bizim ziy-i islâmda bulunan birtakım alafranga çelebilerin yüzlerinde sevinç eseri görülüyordu ve makulelerden birtakım yâdgârlar dahi " Teba 'a -i gayr-i müslime" ehl-i islâm içine yayılıp mahalleler mahlût olıcak. Emlâkimizin fiyatı terakki ve edeniyet tevessü eder " dedikleri ve bu vechile izhar -ı memnuniyet ettikleri işitildi ve görüldü ". Bilindiği gibi bundan sonra hristiyanlar birçok şehirlerde Türk mahallelerinin aleyhinde çoğalmışlar ve hattı bazı yerlerde üstün hale geçmişlerdir.

Bu sırada Osmanlı devlet adamları, siyasetlerini bir Avrupa devletine dayanarak sürdürüyorlardı. Ancak Avrupa, artık alacağını almış, hristiyanlara eşit hakları sağlatmış, hatta himâye ederek üstün duruma geçirmişti. Bundan sonra istenecek birşey kalmadığı için, Türkiye, Fransa ve İngiltere'ce artık makbul değildir.

"Medeniyet" in Türk toplumunda yayılmasını istemeyenlerin başında Abdülmecid gelmektedir. Bu Türk hükümdarı, uzun süredir hasretle beklenen bir veliaht olarak 1823 'de doğmuş, akli ereli yıllardan beri babasının yeniliklerini takip etmiş, 17 yaşına varmadan hükümdar olmuştu. Biraz fransızca biliyor, dünyayı takip etmeye çalışıyordu. Ancak özellikle son devrinde saray çevresinin düştüğü çıkmazı Cevdet Paşa açık seçik anlatıyor. Bu yüzden olsa gerek öldüğünde pek büyük bir üzüntü yaratmadığı söyleniyor.

" Medeniyet" in Türk ülkesindeki en büyük siması , hiç şüphesiz Mustafa Reşid Paşa'dır. 1800'de doğan, birçok siyasi görevlerde bulunan bu " hariciyeci ", Mehmed Ali Paşa ile müzakerelere de katılmış, 1834'de Paris'e gönderilmişti. Londra'ya da elçi olmuş, Hariciye nazırı olduktan sonra da , elçilik görevinde devam etmiştir. 1838-45 arasında birçok defalar Hariciye nazırlığı, çoğu zaman da elçiliklerde bulunmuş, 1846 'da Sadrazam olmuştur. Ölümüne kadar (1858 başı) da aralarla 6 defa sadrazam olacaktır.

Osmanlı devletinin birbiri ardından felâkete uğradığını yakından gören M.Reşid Paşa, özellikle Avrupa'yı gördükten sonra " medeniyetin kesin üstünlüğüne" inanmıştı. Avrupa'da vaktini tavlâ oynayarak geçirdiği iddia edilir. Ayrıca aylık opera ve tiyatro masrafının da hayli çok olması dikkati çekiyor. Evinde masada, çatal-kaşık

kullanarak yemek yediği, sayısız beyaz eldivenli -üniformalı uşağı olduğu ve ziyaretine gelen yabancıların bu uşaklara , büyük miktarda, "bahşiş" vermek zorunda oldukları da söyleniyor. Oğullarını damat yapmak için birçok entrikalara -girişmiş, ayrıca büyük servet sahibi de olmuştur. Henüz 17 yaşlarındaki oğlu Ali Galib'i Hariciye nazırı ve Paşa sonra Padişah'a damad yapması da dikkati çekiyor.

Yakınçağlar Türk tarihinde, "Elçiler hakimiyeti " denebilecek çağın açıcısı M. Reşid Paşa, özellikle İngiliz siyasetinin güdücüsü idi. Avrupa'ya tahsile gidenlerden Şinasi, onun hakkında " Medeniyet resulü " der ki, " medeniyet " açısından doğru olsa gerektir. Ancak Türk halkını, onun ihtiyaçlarını, nelerin değişmeye muhtaç, fakat nelerin de korunması gerektiğini " diplomat " olduğundan yeterince bilemeyeceğinden giriştiği reformlar ümit ettiği kadar başarılı olamamıştır. Çağdaş bir gözlemci de, çehresinin zeki olmakla beraber, giriştiği reformları neticelendirecek enerjiden mahrum görüldüğüne işaret ediyor. Ayrıca başta kendi yetiştirdiği Âli ve Fuat Paşalar onun siyasetine karşıdır. Sonuç olarak İstanbul'da , Reşid paşa - Ali Paşa mücadelesi değil bir bakıma İngiliz-Fransız elçilerinin mücadelesi açılmıştı.

Mustafa Reşid Paşa , şüphesiz Avrupa'nın Türk ülkesi ve devleti hakkındaki olumsuz düşüncelerini biliyordu. Türkiye'yi itham edenler onun "despotik" bir idare altında olduğunu özellikle belirtiyorlardı. Bu görünümü kaldırmak gayesiyle kendisinin samimi çabaları olmuş, bu çabaları sonradan Midhat Paşa da devam ettirmiş, ancak toplum ve devletin kendi faydalı gelenekleri ile ters düşmüştür. 1838 Ticaret anlaşmalarından 1856 Islahat Fermanına kadar, çok olayla yakından ilgilidir ; bu olayların, Avrupalıların deyişi ile " medeniyet " yolundaki bu hamlelerin Türk toplumundan bazı güzel unsurları silip götürdüğünü de unutmamak gerekir. Nihayet 1839-1876 arasının " Elçiler hakimiyeti devri " olarak anılmasını da M. Reşid Paşa hazırlamıştır.

Tanzimat çağının bir diğer sadrazamı Kıbrıslı M.Emin Paşa da, " Medeniyet " konusundaki tavrını bildiklerimiz arasında, dikkati çekmektedir. Hüsrev Paşa' nın Paris'e tahsile gönderdiği gençlerden olan Kıbrıslı, Fransa Harbokulunda okumuş, daha sonra süvari subayı olarak Fransız ordusunda bir süre görev yapmıştır. Bu sırada Fransa Kralı Louis-Philippe onun birliğini görmeye geldi. Fransa kralı yaptığı konuşmada Türklerin medeniyet yolunda ilerlemelerine yardımcı olmak için onlara öğretmen teknik adam ve hekim göndermeye hazır olduğunu belirtti. Wanda'nın naklettiğine göre Türk süvari subayı karşılık olarak şu konuşmayı yaptı : " Majeste, bu yapacağımız hiç bir işe yaramaz; bu adamlar bizi sıkacaklar ve Fransa'dan da Avrupa medeniyetinden de bizi soğutacaklardır. Onların yerine majesteleri bize birkaç bin güzel, esprili ve afacan yosma gönderecek olsa onlar bizi daha kesinlikle medenileştireceklerdir; hatta fransızlaşırız bile ".

Genç Türk süvari subayı söylediğini gerçekleştirmek üzere bir kadın ile Türkiye'ye döndü. Ama bu kadın İstanbul'da hayli yankılara sebep oldu. Diğer taraftan Wanda' nın naklettiğine göre bu düşünceyle Fransa'dan hayli maceraperest kadın Türkiye'ye getirilerek çabuk ve tam olarak medenileşmek isteyen Paşa ve Beylerin

hizmetine sunulmuştur. Genç subaylık yıllarında "medeniyet" konusunda bu şekilde düşünen Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa'nın fikirlerinin daha sonra nasıl bir gelişme gösterdiğini takip etmek güçtür. Fakat Abdülmecid çağı, bu Paşa'nın ilk düşüncelerine hak veririr görünümleri de içermektedir.

"Medeniyet" konusundaki Türk düşüncesini toplayacak olursak, bu gerçeğe kimse karşı gelemiyordu. Çünkü Avrupa'nın birçok büyük gelişmeler gösterdiği, açık-seçik belli oluyordu. Ancak bunların yanında Türk toplumunun da birçok güzel özellikleri olduğu gerçektir. Burada bir büyük sorun ortaya çıkmaktadır. Çağında Türk toplumunun özellikleri nelerdi ve bu özelliklerin, sözü edilen "medeniyet"le karşılıklı durumları ne olabilir? Kısacası Avrupa'nın anladığı veya anlamak istediği açıdan Türk ülkesinin durumu neydi? Bu husus, çağındaki medeniyet unsurlarının belirlenmemesi yüzünden hayli karmaşıktır.

Türk toplumunda insanlararası ilişkilerin kötü olmadığını kesinlikle söyleyebiliriz. Çünkü Türkler arasında gezen ve onları yakından tanıyan hemen her seyyah, Türkleri övmektedir. Hatta sadece şehir ve kasabalardaki Türkler değil onlardan daha çok göçebe Türkmenlerin nezâketleri bilhassa belirtiliyor. Seyahat rehberleri, seyyahların sıkışınca Türkmenlere sığınmalarını tavsiye etmektedir. Çünkü "misafirperverlik, namusluluk ve dürüstlük tam olarak Türklerle aittir". Ch. Fellows şöyle devam eder: "Bana dağların arasındaki çadırlarında Paşa'sından en küçük köylüsüne kadar her türlü itibar gösterildi ve bu hiçbir karşılık beklenmeksizin tabii bir görev olarak sunuldu. Hiçbir şey sorulmadı, ırk, din zengin-fakir ayırımı düşünülmeydi; çünkü "yabancıyı doyurmak" Türklerin evrensel bir kuralı idi".

Uzun yıllar Selânik (20 yıl) ve İzmir'de konsolosluk eden Mr. Blunt'un N. Senior'a naklettiğine göre "Fakir ve sade bir Türk, Türklerin en iyisidir. Dünyayı tanıyıp para ve güç sahibi olunca bozulur. Doğruluk, namusluluk ve iyilikseverliği en alt tabakadaki Türklerde çok sık, orta tabakada seyrek olarak bulmuştum; ama en üst tabakada asla". Bu misalleri sonsuz olarak bulmak imkânı vardır. Şu halde sözü edilen çağda Türk halkının insanlık düşüncesi, çağının hiçde dışında değildi.

Türk toplumunun bir diğer özelliği, sosyal tabakalaşmanın katı ölçülerde görülmemesi idi. Bir ünlü Paşa'nın elinde sepeti pazara gitmesi, Türkler için olağandı. Çünkü soy, para ve diğer özelliklerin bazı kişilere üstünlük sağlayacağı inancı bulunmuyordu. Bu gerçek, Batı için, herkesin Padişah'ın kölesi olduğu şeklinde yorumlanıyordu. "Medeniyet" i doğuran Batı'da ise "asalet" yani baronlar, kontlar, lordlar bulunuyordu. Dinî açıdan da durum değişti; Türk toplumunda "ruhban" sınıfı yoktu; oysa "medeniyet" i doğuran Batı'nın bu gerçeği de vardı. Türk toplumunun 1839 sonrasında, bu yönlerden Batı'ya benzemek için girişimlerde bulunmuş ilk tatbikatçısı da M. Reşid Paşa olmuştur. Oğullarını genç yaşta "Paşa" yaptı; onları "damad" etmek için büyük çaba gösterdi. Kanunlar sermaye ve toprak birikimine yol açacak şekilde düzenlendi ve insanların her açıdan eşit sayıldığı Türk toplumu değişmeye yöneltildi. Bu ise apayrı bir konu olup Türkiye'nin yenileşme ve değişme tarihidir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Türk ülkesi, geleneksel tekniğini devam ettiriyordu. Üzerindeki insanlar yüzyıllardır devam edegelen güzel gelenekleri de koruyorlardı. Türklerin insanlığı anlayışları bile değişti. Bulaşıcı olsa bile bir hastalığa tutulana, ölüme terketmek yerine, onunla yakından meşgul oluyorlardı. Çünkü onu ölüme bırakmak, kendilerine insanlık dışı bir davranış idi. Ama bu insanlık düşüncesi, birçok kişinin de ölmesine sebep oluyordu. II. Mahmud karantınayı alırken, bu insanlık düşünceleriyle tepki doğmuştu. Türk ülkesinin maddi gücü yüksek değildi ; ama ondaki sağlam değerler topluma büyük bir sosyal ve manevî güç sağlıyordu. Bu gücü bilmek ve değerlendirmek gerekiyordu ki bunun ilk farkına varanlardan biri, A. Vefik Paşa olmuştur.

XIX. yüzyıl ortalarında " medeniyet ", büyük ve etkili şekilde, Batı' nın dünyaya ve bu arada bize bir değişik yaklaşması olmuştur. Aslında, Türk toplumu, çağının " medeniyet " ülkelerinin gayelerini de seziyor gibiydi. Çünkü önce de dediğimiz gibi "medeniyet", bu yüzyılda dünyaya hükmetmek azmindeydi. Bu azim ve kararlılık Türkiye üzerinden de çekilmemiş, " medeniyet " için I. Cihan Savaşına giren İngiltere, savaş sonunda isteğine kavuşur gibi olmuştur. Ancak " medeniyet " denen "tek dışı kalmış canavar " Türk İstiklâl Savaşında yenilmiş ve Türkiye kurtulmuştur.

Yakında kitap olarak yayınlamaya karar verdiğimiz çalışmanın bir özetidir. Bazı kısımları, daha önce çıkan makalelerimizde tafsilatlı olarak işlenmiştir. Konu ile ilgili olarak, önceden çıkanlar şunlardır :

1. " Bir kelime-ıstılah ve zihniyet olarak ' medeniyet ' in Türkiye' ye girişi ", **Fikir ve Sanatta Hareket**, Sayı : 25 (187), Mart 1982, s. 3-13
2. " Son yüzyıllarda canlanan bir hastalık : Fikirsizlik ", **Türk Kültürü Araştırmaları**, Prof. A. Necati Akder Armağanı , XXII / 1-2 (1984) s. 78-89.
3. " 'Civilisation ' ve Osmanlı Devleti " , **Türk Kültürü Araştırmaları** , Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu 'nun Hatırasına Armağan, XXIII / 1-2 (1985) s. 135-148.
4. " Türk El Sanatlarının XIX. yüzyıldaki gerilemesi üzerine düşünceler", **4. Ulusal El Sanatları Sempozyumu** (21-24 Kasım 1984 İzmir) **Bildirileri** İzmir 1985, s. 69-77.
5. " Mustafa Reşid Paşa ' nın ' Medeniyet ' anlayışı ", **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri** (Ankara , 13-14 Mart 1985) **Bildiriler**, Ankara 1987, s. 49-52.
6. " Mehmed Akif ve ' medeniyet ' ", **HÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt : 5, sayı: 1 (Aralık 1987) s. 30-33.